

OSMANLI DEVLETİ'NDE COĞRAFI BÖLGE VE İDARİ BİR KAZA OLARAK BOHTAN

Bilal ALTAN*

Öz

İmparatorluk hüviyeti ile çok geniş bir alana hükmeden Osmanlı Devleti'nde coğrafi yönü ağır basan ve önemli izler bırakan bölgeler mevcut olmuştur. Coğrafi bölge özelliği ile bilinen kimi yerlerin aynı isimle idari statü de kazandığı görülmektedir. Bu yerlerden biri halk arasında Botan olarak bilinen ve Osmanlı belgelerinde Bohtan şeklinde geçen coğrafi bölgedir. Osmanlı Devleti'nin koşullara bağlı olarak değişen idari düzeninde Bohtan coğrafi bölgesine karşılık gelen yerleşim yerleri farklı eyalet, sancak ve kazalar arasında taksimata uğramıştır. 1847 yılında Bohtan Emiri Bedirhan Bey ayaklanması bastırıldıktan sonra Tanzimat sürecindeki merkezileşme politikalarına bağlı olarak Kürdistan eyaleti teşkil edilmiştir. Kürdistan, siyasi değil Bohtan'da olduğu gibi esas itibarıyla coğrafi bir bölgeye karşılık gelmekte ve mezkûr tarihte idari statü kazanmıştır. Bohtan nahiyeye ya da kaza olarak Kürdistan eyaletinden önce idari statüye kavuşmuştur. Kürdistan eyaletinin teşkili ile yeni idari düzende Bohtan bir kaza olarak yer almaktadır. Bu çalışmada Bohtan'ın coğrafi bölge yönünü ön plana çıkaran görüşlere yer verilecek, arşiv belgeleri ve dönem kaynakları ışığında aynı ismi taşıyan bir idari yapının da teşkil ettirildiği değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Bohtan, Osmanlı Devleti, 19. Yüzyıl, Coğrafi Bölge, İdari Statü

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi Rektörlüğü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Şırnak/Türkiye.
altanbil@gmail.com
Orcid No: 0000-0002-0194-3516
Makalenin Gönderilme Tarihi: 31.01.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 19.03.2021
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 24.03.2021
Makalenin Türü: Araştırma

BOHTAN AS A GEOGRAPHICAL REGION AND ADMINISTRATIVE SUB-PROVINCE IN THE OTTOMAN STATE

Abstract

In the Ottoman Empire, which ruled a very large area with its empire identity, there were regions that dominated the geographical aspect and that left important marks. It is seen that some places known for their geographical feature also gain administrative status under the same name. One of these places is the geographical region known as Botan in the society and was registered as Bohtan in Ottoman archival documents. The settlements associated with the Bohtan geographical region in the administrative order of the Ottoman State, which changed depending on the conditions, were divided into different states, sanjaks and towns. Following the suppression of the Bohtan Emir Bedirhan Bey uprising in 1847, the Kurdistan Province was established depending on the centralization policies in the Tanzimat period. Kurdistan corresponds to a geographical region, not political, as in Bohtan, and gained administrative status at the aforementioned date. Bohtan gained administrative status before the Kurdistan province as a district or a sub-province. With the establishment of the province of Kurdistan, Bohtan became a sub-province with in this administrative arrangement. In this study, the views that highlight the geographical aspect of Bohtan will be discussed, and in the light of archive documents and period resources, it will be evaluated that an administrative structure under the same name has been formed.

Keywords

Bohtan, Ottoman State, 19th Century, Geographical Area, Administrative Status

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin karakteristik idari taksimatı; beylerbeyilik (eyalet, vilayet), sancak (liva), nahiye, köy (karye) ve mezra birimlerinden oluşmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan bölgelerin özelliklerine göre farklı idari sistemler uygulamasının bir sonucu olarak, beylerbeyiliklere bağlı olarak yurtluk-ocaklık ve hükümet diye anılan bir çeşit irsi sancakbeylikleri bulunuyordu. (Kılıç, 1999: 119) Osmanlı Devleti her ne kadar merkezîyetçi bir karaktere sahipse de, fethedilen ülkeler halkının yönetime ısındırılması ve diğer bazı faydalar bakımından eski idareler zamanında geçerli olan bir kısım hukuk mevzuatı ile örf ve adetler bir süre daha devam ettirilmiştir. (Yılmazçelik, 1997: 221)

Osmanlı Devleti'nin klasik düzeni denilen yönetim biçiminde ülke toprakları geniş birtakım eyaletlere ayrılmıştır. Birkaç sancağın bir araya getirilmesiyle oluşan eyaletlerde yönetim beylerbeyi denilen üst düzey bir yöneticiye bırakılmıştır. (Çadırcı, 1997: 10) Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda veya klasik dönemde idari teşkilatına temel teşkil eden birim sancakbeylerinin başında bulunduğu sancaklardı. (İpşirli, 1994: 233; Kunt, 1978: 17; Güngördü, 1988: 2)

Beylerbeyilik mülki kademesinin eyalet olarak adlandırılması 1591 yılından sonraya denk gelmiş ve 19. yüzyıl ortalarına kadar bu şekilde kullanılmıştır. Mülki, askeri ve adli yetkilere sahip olarak idarelerine verilmiş bulunan eyalet ve sancakları, beylerbeyi ile sancakbeyleri güç birliğine dayalı ve yetki genişliği esasına benzer biçimde yönetmiştir. (Apan, 2014: 61-62)

19. yüzyıla kadar varlığını sürdüren Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinin klasik yapısı, Tanzimat Fermanı sonrası mülki düzenlemeler ile birlikte ciddi dönüşüm geçirmiştir. (Ünver, 2015: 97) Devletin kuruluşundan itibaren taşrada padişah adına yetki kullanan beylerbeyi ve sancakbeylerinin sahip olduğu sivil ve askeri yetkilerin birbirinden ayrıştırılması Tanzimat hareketi ile gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda ikisi Rumeli'de, ikisi Anadolu'da ve biri de Arabistan'da olmak üzere İmparatorluğun ordu bölgelerine ayrılması ve bunların başına birer müşir atanması uygun görülmüştür. Vilayet yönetimlerinin bu şekilde askeri yapıdan ayrılmasıyla vilayet yöneticileri mülki amir konumuna gelmiştir. Böylece eskiden taşra yönetiminde tek söz sahibi olup askeri, idari ve mali yetkileri elinde tutan mülki amirlerin Tanzimat sonrası sadece idari otoriteyi temsil etmeleri öngörülmüştür. (Boztepe, 2013: 9)

Literatürde doğrudan Bohtan'ın kaza idari statüsünü ele alan herhangi bir çalışma mevcut değildir. Martin Hartmann'ın 1896 tarihinde Bohtan üzerine yazılan ve yayınlanan "*Bohtan Eine topographisch-historische Studie*" isimli eseri, Bohtan'ı idari hüviyetin dışında tamamen coğrafi bölge tabiri bağlamında ele almaktadır. Bohtan'ı doğrudan ele almayan diğer çalışmalar ise –

belirtileceği üzere- Hartmann'da olduğu gibi coğrafi bölge vurgusu yapmakta ve Bohtan'ın idari hüviyetini ise reddetmektedir. Ahmet Vefik Paşa'nın 1876 tarihli "*Lehçe-i Osmânî*" ve Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın 1894 tarihli "*El-Hediyyetü'l-Hamîdiyye fi'l-Lûgati'l Kürdîyye*" isimli sözlük çalışmaları ise birer cümle ile Bohtan'ın kaza idari statüsüne değinmektedir. Bu çalışma, Bohtan'ın bilinen coğrafi bölge yönünden ziyade, Tanzimat'ın ilanı ve özellikle Kürdistan eyaletinin teşkil edildiği 1847 yılından bu eyaletin lağvedildiği 1867 yılına kadar Bohtan coğrafi bölgesi dâhilinde ve daha dar bir alanda aynı isimle kaza idari hüviyetini de taşıdığını kanıtlamayı amaçlamaktadır.

I. BOHTAN BÖLGESİNİN OSMANLI DEVLETİ HÂKİMİYETİNE GİRİŞİ

Osmanlı Devleti'nin idari düzeni 19. yüzyıla kadar belirli bir istikrar içerisinde devam etmiştir. 19. yüzyılda ise Osmanlı Devleti'nin idari yapısı Tanzimat uygulamaları kapsamında bazı değişikliklere uğramıştır. Bu değişimde merkezileşme çabaları önemli bir etkendi. Osmanlı Devleti'nde merkezleşmenin idari yapı değişimine yansımalarından biri emirliklerin yoğun olarak hüküm sürdüğü ve Bohtan'ın dâhil olduğu doğu ve güneydoğu kesimi idi.

I. Selim (1512-1520) 6 Eylül 1514'de Tebriz'i fethettikten sonra yanında bulunan İdris-i Bitlisi'yi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya göndererek buradaki aşiret sahibi mahalli beyleri Safevilere karşı ayaklandırıp Osmanlı Devleti'ne itaat etmelerini ve devletin hizmetine girmelerini sağlamalarını emretmiştir. Safevi tehlikesine karşı İdris-i Bitlisi üstlendiği görevle Bohti beyleriyle görüşmek suretiyle hem kendi topraklarını Safevilerden geri almalarını hem de Musul'a kadar olan bölgeyi onlardan temizlemelerini sağlamıştır. Bu sayede bölgede Osmanlı idaresi yerleşmiştir. (Özcoşar, 2012: 100-101; Kılıç, 2014: 168) Coğrafi bir bölge olarak Bohtan'ın Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesi bu süreçte I. Selim zamanında gerçekleşmiştir. 1514 tarihli Çaldıran Savaşı'ndan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Osmanlı idari sistemi içerisine dâhil edilme süreci diğer bölgelerdekinden farklı bir şekilde gelişmiştir. Çünkü bölgenin dinamiklerini iyi bilmeyen Osmanlı merkezi yönetimi, bölgeyi yakından tanıyan ve bilgisine itibar edilen İdris-i Bitlisi'nin tavsiyelerini dikkate alarak hareket etmiştir. Kürt beyleri, bölgede varlığını hissettiren küçük-büyük aşiret sahibi beylerin sancaklarından müteşekkil yeni bir eyaletin kurulması teşebbüsüne sıcak bakmamıştır. İdris-i Bitlisi'nin Kürt beyleri ile yaptığı toplantılardan da istediği sonuç çıkmamıştır. Kürt beyleri, içlerinden birisinin yeni kurulacak bir eyalete beylerbeyi olarak atanmasının kendilerince sakıncasına dikkat çekmişler ve aşiretlerinin yaşadığı

alanların birer sancak haline getirilerek sancak beyliklerinin de ailelerinin tekelinde kalacağı bir statüyü kabullenmişlerdi. (Kılıç, 2019: 337)

Çaldıran Savaşı'ndan sonra kurulan yeni düzende Cizre-Bohtan'ın statüsü Diyarbekir eyaletine bağlı "hükümet sancağı" dır. Bu tarihten 19. yüzyıla gelindiğinde Cizre-Bohtan Emirliği hâlâ Diyarbekir eyaletine bağlı hükümet sancağı statüsündedir. (Yılmazçelik, 1997: 226; Kardam, 2011: 62-63) Diğer bir deyişle 19. yüzyıla gelinceye kadar emirliklerin önemli bir kısmı ortadan kaldırılmış olmasına rağmen merkezi Cizre olan Bohtan Emirliği yüzyılın başlarında Osmanlı idari sistemi içindeki yerini korumuştur. Bununla birlikte Kürt emirlikleri III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud (1808-1839) devirlerindeki merkezileşme sürecinde otoritelerini büyük ölçüde kaybetmiştir. (Özcoşar, 2012: 101) 19. yüzyılın ortalarına kadar devam eden yurtluk-ocaklık ve hükümet sancakları Tanzimat'ın bölgede uygulanması sonucunda ortadan kaldırılmıştır. (Arslan, 128: 2019)

1821'de Bohtan Emirliğinin başına geçen Bedirhan Bey¹ Bohtan bölgesini sınırlarını genişletmek suretiyle hâkimiyetine almıştır. Diğer taraftan Bedirhan Bey, Bohtan Emirliği'nin yöneticisi olarak Diyarbekir eyaletine vergi ödemekteydi. (Özcoşar, 2012: 102) Tanzimat uygulamalarına karşı 1840'lı yıllarda Bedirhan Bey'in takip ettiği politikalar Bohtan Emirliğinin sonunu getirirken Bohtan bölgesi açısından idari yapıyı da kapsayan değişimlere yol açtığı görülecektir. Bohtan Emirliği ile Bohtan coğrafi bölgesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim Bohtan, genel olarak Bohtan Emirliğinin hüküm sürdüğü toprakları ifade ettiği gibi belirtileceği üzere hem Bohtan hem de Bohtan Emirliği isimleri bir şahıs ismi olan Buht/Boht ile bağlantılıdır.

II. COĞRAFI AÇIDAN BOHTAN

Osmanlı arşiv belgeleri ile Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısında yazılan kimi kaynaklarda "بوھتان", "بوھتان" şeklinde yazılıp Bohtan diye telaffuz edilen yere dair değerlendirmeler genel olarak coğrafi bir bölgeyi ifade ettiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Esasında Bohtan, Bohti/Buhti Kürtlerinin veya Bohti/Buhti aşiretinin yaşadığı yerdir. (Hartmann, 1896: 86) Dolayısıyla Bohtan isim olarak Bohtan aşiretine nispet edilebilir. (Ahmet Vefik Paşa, 1876: 326) Şemseddin Sami "Bohtan hattası" (Bohtan diyarı, Bohtan ülkesi, Bohtan memleketi) tabirini kullanmaktadır. (1891: 1967) Maunsell, Bohtan için doğal kale konumunda ulaşılması zor dağlık bir bölge; Fox da benzer

¹ Belgelerde Bedirhan Bey'den "Cizre ve Bohtan Mütessilimi" olarak söz edilmiştir (BOA, A. MKT. UM. 240/89). Schaflı de Bedirhan Bey için Bohtan Kürtlerinin lideri yakıştırmasında bulunmaktadır (1864: 52). Ayrıca Bedirhan Bey'in merkezi hükümete karşı Bohtan'da ayaklanmasına izafeten "Bohtan kı'a-i cesimesi... kı'a-i mezkûre Bedirhan Paşa'nın mahall-i isyanı..." kullanımı da söz konusudur. (BOA, Y. MTV. 49/2)

² Bohtan'ın arşiv belgeleri ve dönem kaynaklarındaki yazımı için bkz. (BOA, İ.DH. 202/11611; MVL. 226/68; MVL. 332/66; A. MKT. MHM. 71/8; Ahmet Vefik Paşa, 1876, 326; Yusuf Ziyaeddin Paşa, 1894: 30)

şekilde Bohtan için Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan dağlık bölgelere verilen isim tanımlaması yapmaktadır. (1894: 82; 2002: 165) Yine Fox, Stoddard'ın Bohtan için Kürdistan'ın en uzak bölgesi dediğine dikkat çekmektedir. (2009: 1) Ali Bey, Bohtan'ın Siirt çevresine denk gelen kısmının engebeli ova ve yaylalardan oluştuğunu belirtmektedir. (Ali Bey, 200)

Bitlis Eyaleti Valisi Rauf Bey Bohtan bölgesine dair Siirt sancağı dâhilinde kalan kısmı için Eruh kazasıyla Pervari kazasının bir kısmını teşkil ettiğine yer vermektedir.³ (BOA, DH. ŞFR. 147/73) Gökalp'e göre Bohtan, Siirt ve Cizre bölgelerine verilen isimdir. Gökalp, "Asıl Botan" tabirini de kullanmaktadır ve bu kesime Hacıulyan, Bekât, Dirşev, Harnan ve Cizre'yi dâhil etmektedir (2007: 35) Streck'e göre ise Bohtan'ın sınırları dâhilinde kabul edilen yerler Eruh, Cizre ve Şırnak gibi mahallerdir. (1979: 773) Fox, Dicle ile Bohtan nehirleri arasında bulunan bölgeyi tanımlayan Bohtan'ın genel bir terim olduğunu ileri sürmektedir. (2009: 1) Diğer bir ifadeyle Van Gölü'nün batı bölgesinin güneyinde ve Bohtan Nehri olarak da bilinen Uluçay'ın kuzeyinden Dicle Nehri'nin güney ve batısına kadar uzanan bir alanı kapsamaktadır. (Fox, 2002: 165) Pagano da Fox'a dayandırarak Bohtan'ın, Güneydoğu Türkiye'de dağlarla karakterize edilen bir bölgenin adı olduğunu ve Van Gölü'nün batı kesiminin güneyinde yer aldığını ifade etmektedir. (Pagano, 2)

Hartmann'a göre Bohtan idari değil, coğrafi bir terim olup Bohtan'ın kabaca çakıştığı idari alanlar farklı şehirlere ve eyaletlere tekabül etmektedir. (1896: 85) Hiçbir zaman idari bir hüviyet taşımamış olan Bohtan, genel olarak kuzeyde Bohtan Nehri, güneyde Habur Nehri, batıda Tur Abdin ve doğuda Hakkâri sıradağları ile sınırlanmış bir bölgedir. (Gaunt, 2010: 845) Ancak merkezi Cizre olan Bohtan Emirliğinin koşullara bağlı olarak genişleyip daralan siyasi sınırları Bohtan bölgesinin coğrafi sınırları ile birebir çakışmaya biliyordu. (Kardam, 2011: 61)

Bohti Kürtlerinin adresi olan Bohtan aynı isimle yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. (Hartmann, 1896: 85) Bohtan kısa bir dönem süren nahiye ve kaza idari statüsüne karşın idari statü öncesi ve sonrasında anahatlarıyla coğrafi bir bölge adı olarak geçmektedir. Bölge tabiri de yoğun olarak Osmanlı arşiv belgelerine yansımıştır. Belgelerde geçen "Bohtan kıt'ası...", "Bohtan ciheti...", "Bohtan kıt'asının şîrâze-i idâresi...", "Bohtan kıt'asının nokta-i hâkimi...", "Bohtan kıt'a-i cesîmesi...", "Bohtan agavâtından...", "Bohtan'daki Bedirhanpaşazâdeler..." "Siirdin Bohtan cihetindeki Şırnak..." v.s. ifadeleri Bohtan'ın coğrafi bölge özelliğine işaret etmektedir. (Salname-i Vilayet-i Diyarbekir, Def'a 6, 1291: 237; Def'a 7, 1292: 259; Def'a 8, 1293: 246; BOA, Y. PRK. UM. 19/64; Y.

³ Hatta Bitlis Eyaleti Valisi Rauf Bey, 11 Ocak 1891 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta, Bohtan bölgesinin sahip olduğu geniş ve verimli arazi ile bir sancak teşkiline yeter vaziyette bulunduğuna dikkat çekmiştir. (BOA, DH. ŞFR. 147/73)

MTV. 49/2; BEO. 211/15818; 253/18968; 1622/121617; 1623/121679; ŞD. 1888/22; DH. TMİK. M. 100/9; DH. ŞFR. 255/118; 256/4) Belgelerde sıklıkla yer alan Bohtan kıtası, bir taraftan Dicle ile Botan Nehri, diğer taraftan Meğara yakınında Dicle'ye dökülen küçük Habur arasında bulunan araziyi kapsamaktadır. (Çelik, 2019: 47)

Bohtan birçok yere ya da varlığa isim olmuştur. Bohtan coğrafi bir bölge ve idari bir yerleşim yeri isimlendirmesi dışında nehir, dağ, vadi, aşiret v.b. ismi olarak da kullanılmak suretiyle yaygınlık kazanmıştır. Bohtan Nehri/Bohtan Su/Bohtan Çayı⁴, Bohtan Dağları⁵, Bohtan Vadisi⁶, Bohtan Çayırı⁷, Bohtan Ovası, Botan aşairi, Botan Emirliği gibi kullanımlar, hem yetkili makamların hem de bölgede yaşayan halkın Bohtan'ı benimsediklerinin bir göstergesidir.

Şerefname'de Bohtan bölgesi ile ilişkilendirilen cesareti ile ünlü büyük Bohti aşiretinden⁸ söz edilmektedir. Bohtan Emirliğini idaresi altında bulunduranlar Bohti aşiretinden gelmektedir ki yöneticilerine Bohtan beyleri de denilmektedir. Merkez Cizre olduğundan Cizre Emirliği olarak da geçmektedir.⁹ (Şerafeddin Han, 2009: 134-155) Bohtan Emirliği Osmanlı Devleti'nde "Hükümet-i Cezire" olarak isimlendirilmiştir (Özcoşar, 2012: 102). Cizira Bohtan Türkiye'deki Cizre kentini ifade etmek için kullanılmaktadır. (Muhammed Emin Zeki Beg, 2015: 220) Cizre'nin emirliğin merkezi olmasından dolayı Bohtan ve Cizre çoğu zaman birbirini çağrıştıracak şekilde kullanılmaktadır. Halk arasındaki Cizira Bohtan söyleminin buradan kaynaklandığı söylenebilir. Gerçekte ise Cizre, Bohtan bölgesindeki bir yerleşim yeri olup Bohtan bölgesinin güney sınırında Dicle Nehri kıyısında bulunmaktadır. (Fox, 2009: 1; Yıldız, 2010: 103)

⁴ Bohtan Nehri'ne dair Şemseddin Sami Kamûs-ül Âlâm'da şu bilgileri vermektedir: "Kürdistan'da bir nehirdir ki Hakkâri Dağları'ndan nebeânla garbe doğru cereyan ederek, Siird'in içinden geçtikten sonra, Bitlis Çayı ile ve diğer birtakım sularla birleşerek, Dicle'ye munsabb olur. Mecrasının tûlu takriben 170 kilometredir." (1889: 1416) Ali Bey Bohtan Nehri için "... suyu bu çevrelerin mühimce ırmaklarından olduğundan..." diye söz etmektedir (Ali Bey, 218) Siirt şehrinin doğusunu sınırlandıran Bohtan Nehri, sarp dağlar arasından açmış olduğu dar ve derin bir vadiden akmaktadır. (Atalay, 1946: 11; Özgen ve Karadoğan, 2009: 62)

⁵ Bohtan'dan ismini alan Bohtan Dağları Buhtu/Bohto olarak da geçmekte ve büyük bir dağ diye tanımlanmaktadır. (Yusuf Ziyaeddin Paşa, 1894: 30)

⁶ Bohtan Vadisi; Siirt, Hakkâri ve Van illeri arasındaki sınırı oluşturan dağlık sahadan başlamaktadır. Batıya yönelerek dar ve derin bir şekilde uzanış göstermektedir. Bohtan Vadisi, Siirt şehrinin yaklaşık 20 km güneybatısında Çat Tepe mevkiinde Dicle Vadisi ile birleşerek bu kesimde sona ermektedir. Mezopotamya'nın Dicle Nehri'ne su taşıyan vadilerinden biri olan Bohtan Vadisi'ni Başur, Kezer gibi çok sayıda dere ve çay beslemektedir. Kuzey sınırında bulunan Bohtan Vadisi, coğrafi konumu itibarıyla izole bir bölge görünümü vermektedir. Ancak Fırat ve Dicle nehirlerinde olduğu gibi Bohtan Vadisi de Mezopotamya kültürlerini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun içlerine taşıyan doğal yollardan biridir. Bölgelerarası kültürel gelişime katkı sunan Bohtan Vadisi, her dönem farklı yoğunlukta, farklı kültürler tarafından yerleşilip iskân edilmiştir. (Alkan, 2018: 480; Baştürk, 2014: 35; Sağlamtimur, 2009: 129-140; Sağlamtimur, 2009: 36)

⁷ Botan Çayırın ismi Bedirhan Bey'e bağlı kuvvetlerle Han Mahmud arasında yaşanan çatışmalardan birinin geçtiği Mükös yakınlarındaki bir yerden gelmektedir. Burası için halk arasında Merga Botan denilmektedir. (Hakan, 2002: 51)

⁸ François Bernard Charmoy Şerefname'yi Farsça'dan Fransızca'ya çevirirken Bohti aşireti ile ilgili yorumunda İngiliz gezgin Rich'i değerlendirilmesine yer verir. Rich'e göre başkentleri Cizre olan Bohtan ailesinin kendileri ile aynı ismi taşıyan bir bölgeleri mevcuttur. (Şerafeddin Han, 2009: 369)

⁹ Cizre, Osmanlı Devleti'nin güneydoğu toprakları arasında Bohtan denilen bölgesinin merkezi konumundaydı. (Dalyan, 2009: 99)

İbnü'l-Esir "*El Kâmil Fi't-Tarih*" isimli eserinde Buhtiyeye Kürtleri ile Buhtiyeye¹⁰ ve Beşneviye aşiretlerinden söz etmektedir. (1991: 460) Şerafeddin değişik Kürt halklarının tümünün Becnevi/Başnevi ve Buhte/Bohte aşiretlerinden geldiğini belirtmektedir. Aşiret isimleri kardeş olan Becen'e ve Buht/Boht'a dayanmaktadır. (2009: 153) Diğer bir deyişle Kürt etnisitesinin kökenlerinde yer alan en kadim aşiretlerden birisinin Bohtan/Bohti grubu olduğu kabul edilmektedir. (Cöhce, 2018: 70-71) Sonradan Arapça'da Becnevi Buşnavi, Buht da Buhti olarak telaffuz edilmiştir. (Muhammed Emin Zeki Beg, 2015: 139) Bohtan-Cizre Emirliği kaleleri ile birlikte Gurguy, Burkeh, Eruh, Piruze, Badan, Tanzi, Finik, Tur, Heytem, Şakh, Nuşitel, Eremşah, Gelur ve Deir-dih olmak üzere 14 bölgeye ayrılmaktadır. Ayrıca Dumbeli, Nuguy, Mahmudi, Şeyh Teyzini, Macik, Rişeki, Fakh-Nehran, Bighan, Bilan, Belasturan, Şirevan ve Duturan da mezkûr bölgelerdeki aşiretlerdir. (Şerafeddin Han, 2009: 122-123)

Bohtan aşireti çevre aşiretleri bünyesine dâhil etmek suretiyle aşiret konfederasyonuna dönüşmüştür. Bohtan Konfederasyonu Bohtan Nehri'nin her iki yakasında, Van Gölü'nün güneyinde yer almaktaydı. Ancak önceleri büyük bir konfederasyon iken 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında çözülmüştür. (İzady, 2013: 172) Bruinessen ise Bohtan Konfederasyonu'ndan ziyade Bohtan bölgesinde göçer aşiretlerden oluşan Şillet ve Çohsor adlı iki konfederasyonun varlığına ve bu iki konfederasyonun Bohtan'ın askeri belkemiğini oluşturduğuna dikkat çekmektedir. (2013: 272)

Anadolu Ordu-yı Hümayunu Defterdarının Maliye Nezaretine aktarımına göre Bohtan civarının hazineye önemli oranda gelir sağlama potansiyeli bulunmaktaydı. Bohtan'da yetişen mazının hasılatından her sene en az 600.000 kuruşun hazineye aktarılabilceği için bu hususta gereğinin yapılması talep edilmekteydi. (BOA, A. MKT. MVL. 8/59) Tuncel'in aktarımına göre Schlaefli, 1864 yılı için bilgi verirken Bohtan Nehri vadisinin ekonomik merkezini Siirt olarak gösterir. (2009: 174) Siirt Sancağı Mutasarrıf Vekili Muhasebeci Murad Mustafa'nın yanı sıra naip, müftü, nakip, Ermeni murahhas ve azaların imzasını taşıyan 7 Temmuz 1890 tarihli bir yazıda Bohtan bölgesinin büyük ve gayet verimli bir mahal olduğuna yer verilmiştir. (BOA, ŞD. 2569/16)

19. yüzyılda Bohtan bölgesi, Ermeni, Nasturi, Süryani Ortodoks ve Keldani toplulukların eşsiz bir karışımını sunmaktaydı. Bu topluluklardan Keldanilere ait kilise Bohtan'da önemli bir güç halindeydi. (Gaunt, 2010: 851-853) Ancak Hristiyanların çoğu politik açıdan Kürt aşiret ağalarının egemenlikleri altındaydı ve ekonomik olarak da sömürülüyorlardı. (Bruinessen, 2013: 172)

¹⁰ Buhtiyeye aşireti ile kastedilen Bohtan aşiretidir.

7 Mart 1864 tarihinde Kürdistan Eyaleti Valisi Seyyid Mustafa'nın Sadaret makamına yazdığı yazıda, Bohtan bölgesindeki Kürt aşiretlerinin Hristiyan taifesini kendilerine hizmetkâr görmekle yetinmeyip kimi zaman Hristiyanların hanelerini aralarında taksim edip birbirlerine belirli bir bedelle satmaya çalıştıkları belirtilmekteydi. (BOA, MVL. 671/29) Bohtan bölgesinde 19. yüzyılın ikinci yarısında Ermeni ve Nasturi Hristiyanlarının yerel Kürt reislerinin malı olarak topraklarıyla alınıp satılabilmesi durumu, hükümetin bölgedeki zayıflığı ve Hristiyanların reislere veya ağalara bağımlı olmalarından kaynaklanmaktaydı. (Taylor, 1865: 50-51)

Ufak ve bağımsız denilebilecek aşiretlerin yerleştiği Bohtan'da bir aşiret birliğinden söz edilemez. (Military Report on Iraq, 1929: 247) Aynı zamanda Bohtan, çoğu zaman kargaşalıkların hüküm sürdüğü bir bölgeydi. (Mella Mahmudê Beyazıdı, 1998: 32) Bohtan ahalisi silahlı gezmek ve birbirleri ile çekişmek gibi bir tabiata da sahipti. (BOA, MVL. 226/68) Dolayısıyla Osmanlı yönetimi buradaki Kürt reislerinin güçlerini azaltmaya ve Bohtan'ı doğrudan doğruya merkeze bağlamaya çalışmıştır. (Streck, 1979: 774) 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde merkezîyetçi anlayışın yerleştirilmesi bağlamında sistemin dışında bırakılması gereken güçlü aracı elitler olan emirlikler ortadan kaldırılmıştır. (Dinç, 2020: 73-74) Emirliklerin yanı sıra Bohtan bölgesindeki Şillet ve Çohsor gibi Kürt aşiret konfederasyonları da özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra çözülmeye başlamış ve en önemli politik birimler artık tek tek aşiretler olmaya başlamıştır. Böylece Bohtan'daki aşiret örgütlenmesi, karmaşık, devlet benzeri yapılardan çok daha basit toplumsal ve politik birimler haline almıştır. Mirlerin ardından hükümetin bazı yetkileri aşiret ağalarına, daha sonra da kabile ağaları ile köy ağalarına devredilmiştir. (Bruinessen, 2013: 279)

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti Bohtan'da idari değişikliklerle hareketli göçebe aşiretlerin yerleşmesini sağlamak suretiyle merkezi otoriteyi tesise çalışmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Bohtan bölgesinin göçlerden kaynaklı bir hareketliliği Tanzimat uygulamalarının başarılı olamamasının bir yansımasıdır. Bitlis Eyaleti Valisi Ruf Bey'in belirttiği üzere bölgedeki zorba takımının zulmüne maruz kalan ahalinin büyük bir kısmı yaşadıkları mahalleri terk etmek zorunda kalmış, göç edemeyenler sefaletle maruz bırakılmış ve önceden bayındır halde bulunan köyler de harap edilmiştir. (BOA, DH. MKT. 1791/19; DH. ŞFR. 147/73)

III. BOHTAN İDARİ YAPILANMASI

19. yüzyıl içerisinde Diyarbakir eyaletinin idari düzeninde önemli değişikliklere gidilmesi, Bohtan coğrafi bölgesinde Bohtan isminde bir idari statünün teşkiline de zemin hazırlamıştır. 21 Ekim 1838'de Diyarbakir

Müşirliğinin teşkili ile Diyarbekir eyaletine bağlı Bohtan isminde bir kazaya rastlanması, Bohtan'ın bu süreçte kaza idari statüsünde bulunduğunu göstermektedir. (Yılmazçelik, 1927: 227; Yılmaz, 2016: 43-99 ve 109) Böylece Bohtan, coğrafi bölge tanımlaması dışında aynı isimle idari bir statü de kazanmıştır. Ancak Bohtan coğrafi bölgesi ile Bohtan kazasının kapsadıkları alan aynı değildir. Şöyle ki Bohtan kazası Bohtan coğrafi bölgesinde yer alan ve aynı isimle teşekkül edilen bir idari birimdir.

Belgelerde kimi zaman kaza yerine nahiyenin de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Mehmed Tahir mührünü taşıyan bir mektupta: "... ismine Revandiz Beyi derler ve kendisi âsîdir bu taraflara galib olup Bağdâd'a karîb mahallden bizim tarafımıza nisf saat kadar olan mahalleri zabt eyledi... Bohtan nahiyesini kuvvet-i kesret ile zabt eyledi..." denilmektedir. (BOA, HAT. 449/22346) Yine 8 Nisan 1843 tarihli Meclis-i Vala mazbatasında geçen "...Cizre nevâhîsi olan Aşti ve Bohtan ve Hacı Behram kazâları..."¹¹ ifadesi nahiyeye ve kazanın birbiri yerine kullanıldığını göstermektedir. (BOA, İ. MSM. 48/1227)

1842 yılından önce Cizre sancağı ile sancak kazalarının tamamı Diyarbekir eyaletine bağlıdır. Ancak 1842 yılına gelindiğinde, çeşitli sebeplerden dolayı yapılan değişiklikle Cizre'nin Aşti, Bohtan ve Hacı Behram kazaları Musul eyaletine bağlanmış; geri kalan Cizre, Midyat ve sair yerler ise Diyarbekir eyaleti sınırları içinde bırakılmıştır. (Yıldız, 2010: 104; Sevgen, 1982: 66) Cizre'nin Aşti, Hacı Behram ve Bohtan kazalarının Musul'a bağlanması kararı hem Bedirhan Bey hem de Cizre'nin ileri gelenleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Bağlı buldukları Diyarbekir eyaleti başta olmak üzere, hükümete yazdığı dilekçelerde yeni idari statüden memnuniyetsizliklerini belirterek yaşadıkları olumsuzlukları ifade etmişlerdir. (Doğan, 2010: 23) Bedirhan Bey, 10 Şubat 1842 tarihinde Diyarbekir valisine sunduğu yazıda, Cizre, Bohtan ve Hacı Behram kazaları arasındaki yakın bağa dikkat çekmiştir. Bu yakın bağ Bohtan ve Hacı Behram kazalarının arazi ve emlâkinin, ahali ve sair hususlarının Cizre ile karışık olmasından kaynaklanmaktaydı. (Yıldız, 2010: 105)

Tanzimat'ın Doğu bölgesindeki uygulaması kapsamında, idari alanda birtakım yeni düzenlemelere gidilmiştir. Emirliklerin imtiyazlarına son vermek, merkezi otoriteyi tesis etmek, asker toplamak, vergi tahsilinde karşılaşılan zorlukları aşmak yeni bir idari teşkilatlanmaya gidilmesinin başlıca sebepleridir. (Doğan, 2010: 33; Özcoşar, 2012: 102-103) Yeni idari teşkilatlanmanın bölgede doğal olarak hedef aldığı özerk güçlerden biri Bohtan Emirliği

¹¹ Belgelerde Bohtan kazasının sıklıkla ya Cizre ile ya da Cizre ve Hacı Behram kazası ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda "Cizre'nin ve muahharen Hacı Behram ve Bohtan kazâlarının..." "Musul eyâletine ilhâk buyrulan Cizre ve Bohtan ve Hacı Behram kazâları...", "... Cizre ve Bohtan kazâları..." "... Cizre ve Bohtan kazâları nüfusları tahrîr olunarak..." verilebilecek örneklerdir. ..., (BOA, İ. MSM. 48/1227; İ. MSM. 82/2351; İ. MSM. 51/1320; İ. MSM. 49/1248; A. MKT. UM. 240/89)

olacaktı. Bu yüzden merkezi idare ve teşkilat yapılanmasına, kısmi özerk yapısını devam ettirmek isteyen Bohtan Emirliği ayak direyecekti. Ayak direyecek bir başka kesim yerel gücü temsil eden aşiret beyleriydi. Osmanlı Devleti'nin diğer birçok bölgesinden farklı olarak genelde doğu, özelde ise Bohtan, aşiret yapılanmasıyla ön plandaydı. Emirler ve aşiret beyleri kimi zaman başlarına buyruk hareket etmekte ve sorun çıkarmaktaydılar. Bedirhan Bey ve aşiret beylerinin doğrudan merkezi temsil eden yetkililerle anlaşmazlık yaşayabilmeleri otorite sorununa da yol açabilmekteydi. Nitekim bir süre sonra bölgede hükümete karşı Bedirhan Bey liderliğinde ve aşiret beylerinin desteğiyle büyük bir ayaklanma gerçekleşmiştir. Bedirhan Bey'in yenik düşerek esir alınmasından sonra bölgede Tanzimat uygulama alanına konmuş ve yeni bir eyalet oluşturulmuştur. (Çadırcı, 2006: 137) Bu eyalet 1847 yılında Kürdistan eyaleti ismiyle teşekkül ettirilmiş olup Diyarbakir eyaleti, Van, Muş, Hakkâri sancakları ile Cizre, Bohtan, Mardin kazalarını kapsamaktaydı. (BOA, A. MKT. 103/64; Takvim-i Vekayi, 1847) Aslında Kürdistan'ın coğrafi olarak Osmanlı Devleti içerisinde tanımlanmasına bakılacak olur ise isimlendirme 1847'de idari bir teşkilatlanma olarak başlamıştır. (Sakin ve Kartın, 2014: 307-308) Osmanlıların bölgeye hâkim olduğu ilk yıllardan itibaren kullandığı, Kürt emirliklerinin ve aşiretlerinin bulunduğu yerleri ifade eden Kürdistan, ilk defa resmen Osmanlı idari taksimatında bir eyalet ismi haline gelmiştir. Kürdistan coğrafi bir tabir olarak sık kullanılmakla birlikte tarihin hiçbir döneminde sınırları belli, homojen etnik yapıya sahip bağımsız bir siyasi yapılanmanın adı olmamıştır. (Özcoşar, 2019: 121)

Çok geniş bir alanı kapsar bir biçimde teşkil edilen Kürdistan eyaleti süreç içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır. 1849 Aralık ayında Hakkâri eyalet haline getirilirken Kürdistan eyaletinin 1853'te Diyarbakir, Siirt ve Mardin'i içerdiği görülmektedir. 1867'de ise Kürdistan eyaleti lağvedilerek Diyarbakir ve Mamuretülaziz eyaletleri Diyarbakir eyaleti olarak teşkil edilmiştir. (Çadırcı, 1997: 195-196; Sakin ve Kartın, 2014: 307-308)

Kürdistan eyaletinin teşkiliyle yeni idari yapıda Bohtan, Cizre sancağına bağlı bir kazadır. (BOA, MVL. 229/30; BOA, A. MKT. UM. 31/23; A.MKT. NZD. 24/43; MVL. 332/66) Kürdistan Eyalet Valisi Mehmed Paşa, Bohtan kazasını Cizre ve Hakkâri kazalarıyla birlikte Musul eyaletine komşu bir yer olarak göstermektedir. (BOA, İ. MSM. 51/1326)

Bohtan coğrafi bölgesinde Bohtan kazasının teşkilinin bir sonucu olarak, Osmanlı arşiv belgelerinde Bohtan isminin hem coğrafi hem de idari açıdan eş zamanlı kullanımı zorunluluk halini almıştır. 1860'lı yılların başları itibarıyla Kürdistan Eyalet Valisi Ali Rıza Paşa ve eyalet meclisi üyelerinin Bohtan'ı bölgeye karşılık gelecek şekilde "*havâli*" ve "*kit'a*" ifadeleriyle kullandıkları görülmektedir. Mezkûr eyaletteki resmi makamlar Bohtan'a dair:

“Kürdistan eyâleti dâhilinde kâin Bohtan havâlisî...”, “Bohtan havâlisinde bulunan kazâlara...”, “Kürdistan’ın Bohtan havâlisî ahalisi...”, “Bohtan havâlisinin islâhı...”, “Bohtan havâlisinde bulunan kazâ ve nevâhîye...”, “Kürdistan eyâleti muzâfâtından Siird sancağının Bohtan kıt’asında...” gibi kullanımlarda bulunmakla Bohtan’ın coğrafi yönüne işaret etmiş olmaktadır. (BOA, İ. MVL. 446/19851; MVL. 671/29)

1858 yılında Cizre kazasına müdür olarak Ömer Efendi tayin edilmiştir. 8 Ekim 1861 tarihli dilekçesinden Cizre kazası müdürlüğünden istifa ettiği anlaşılan Ömer Efendi, kendisinin Canik sancağı dâhilinde açık bulunan Bafra kazası veya Trabzon sancağındaki Görele kazası müdürlüklerinden birine atanması talebi olmuştur. (BOA, MVL. 376/103) Ancak Ömer Efendi talep ettiği mahallere değil de Hani kazasına tayin edilmiştir. (BOA, A. MKT. MVL. 145/34)

19. yüzyılın ikinci yarısında yazılan bazı eserlerde Bohtan’ın kaza statüsü taşıdığı belirtilmiştir. Ahmet Vefik Paşa’nın Cemiyet-i Tedrîsiyye-i Osmâniyye tarafından basılan 1876 tarihli “Lehçe-i Osmânî” adlı eserinde Bohtan; “Cezire-i Ömeriyye’ye mülhak bir kazâ” olarak geçmektedir. (1876: 326) Yusuf Ziyaeddin Paşa’nın Mutki kaymakamlığı görevi sırasında hazırladığı “El-Hediyetü’l-Hamûdiyye fi’l-Lûgati’l Kürdîyye” isimli olup 1894 yılında İstanbul’da basılan eserde ise Bohtan’ın idari statüsüne dair “Siirt livâsında bir kaza” tanımlaması yapılmaktadır. (1894: 30) Dikkat edilirse Ahmet Vefik Paşa’da Bohtan Cizre sancağına, Yusuf Ziyaeddin Paşa’da ise Siirt sancağına bağlı kaza olarak verilmiştir. Bu durum Bohtan kazasının farklı sancaklar arasında idari manada el değiştirdiğine delalet etmektedir. Ancak 1869-1905 dönemini kapsayan Diyarbekir salnamelerinde Bohtan kazasına yer verilmediği görülmektedir. (Salname-i Diyarbekir, 1286/1869-1323/1905) Muhtemelen her iki eser de Bohtan’ın kaza statüsü taşıdığı Tanzimat sürecini baz alarak Bohtan’a dair idari değerlendirme yapma yoluna gitmiştir.¹² Yusuf Ziyaeddin Paşa eserinde ayrıca Bohtan kazasına bağlı köy isimlerini vermiştir.¹³

Devlet salnameleri Bohtan’ın idari sürecini takip edebilmeye ve bu sa- yede Bohtan’ın kaza olarak ne zaman lağvedildiği hakkında çıkarımda bulunmaya imkân sunmaktadır. Salname verileri ışığında Bohtan’ın 1847-1868 yılları arasında daha ziyade Kürdistan eyaletinin Mardin sancağına bağlı bir idari yapıda olduğu söylenebilir. Bohtan’ın; 1848 yılında Mardin sancağına, 1850 yılında Cizre sancağına, 1855 yılında Zaho sancağına ve 1856’dan

¹² Daha ziyade arşiv belgeleri ışığında yazılan “Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü” isimli çalışmada Bohtan’a dair hem kasaba hem de kaza idare merkezi niteliği yapılmıştır. (Coşkun vd. 2020: 97)

¹³ Köy isimlerinin toplu sunumu için ekler kısmındaki Tablo 1’e bakınız.

başlamak üzere 1865 tarihine kadar yine Mardin sancağına bağlılığı kesindir.¹⁴ 1847 yılı salnamesinde Kürdistan eyaleti geçmemekte ve Bohtan ismine de rastlanmamaktadır. 1866 yılından itibaren artık Kürdistan eyaletinin Mardin sancağı kazaları arasında Bohtan ismi geçmediğinden bu süreçte kazanın lağvedilmiş olması mümkündür. Buna karşın Kürdistan eyaleti ve Mardin sancakları ise 1866 ile 1867 salnamelerinde geçmektedir. 1868 yılı salnamesinde Kürdistan eyaleti yerine Diyarbekir eyaleti yer almakta ve Mardin de artık sancak olarak bu eyalete bağlıdır.¹⁵ (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1263/1847-1285/1868)

1842 yılı başlarında Bohtan kazasının 3000 kadar hanesi göçebe takımı olup yaz mevsiminde Bohtan yaylasında ve kış mevsiminde ise Cizre çölünde barınmaktaydı. (Yıldız, 2010: 105) 1846 yılı Bohtan kazası icmal defterinden Bohtan kazasının nüfusu öğrenilebilmektedir. Deftere göre kazadaki mevcut 148 köyün 88'inde Müslim, 59'unda gayrimüslim ve 1'inde her iki kesim yaşamaktaydı. Kazadaki 3256 hanenin 1721'i Müslim, 1535'i ise gayrimüslimlere aitti. Merkez kazanın 3 mahallesinde Müslim, 2 mahallesinde gayrimüslim nüfus ikamet etmekteydi. Kazada Müslim erkek nüfus 2724, gayrimüslim erkek nüfus 4402 olup toplamda 7126 kişiye tekabül etmekteydi.¹⁶ (BOA, NFS.d. 3735)

1848 yılına dair bilgi veren reaya defterinde Bohtan kazasının gayrimüslim nahiyeleri, nahiyelere bağlı köyler ve bu köylerdeki unsurlarla nüfusa yer verilmiştir. Bohtan kazasına bağlı Gelhun, Kilis, Bervar, Dirgöl, Heştbirisbi, Orak, Kiratil/Geratil isiminde 7 nahiyeye ve 42 köy bulunmaktaydı. Birki ve Şah köylerinde Keldaniler, Hül/Höl ve Kuvak köylerinde Ermeniler ve diğer köylerde ise genel olarak Nasturiler yaşamaktaydı. Ayrıca Bohtan kazasının Bervar/Pervar nahiyesinin Kırmaz köyünde Yezidi 4 nüfuslu bir hane mevcuttu. Defter özellikle ala, evsat ve edna¹⁷ kapsamındaki erkek nüfus ve kapsam dışındaki sabi (çocuk) ile mande (iş göremez) nüfus verilerini içermektedir. Ermeni, Nasturi, yabancı Nasturi ve Yezidilerin yaşadığı 1455 hanedeki toplam nüfus 4384 idi.¹⁸ (BOA, NFS. d. 7399) Kürdistan eyaleti valisinin 21 Mayıs 1849 tarihli bir yazısında Bohtan kazasının 17 nahiyeyi kapsadığı belirtilmektedir. (BOA, MVL. 226/68) 17 nahiyenin 7'si gayrimüslimlere ait kabul edilirse

¹⁴ Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın Bohtan'ı Siirt sancağına bağlı kaza nitelendirmesine Devlet Salnamelerinde doğrudan yer verilmemiştir. Bu durumun 1847-1868 dönemini kapsayan salnamelerin kimi basımlarında kaza isimlerine yer verilmemiş olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

¹⁵ 1847-1868 Devlet Salnameleri ışığında Bohtan'ın idari statü bağlılığı için ekler kısmındaki Tablo 2'e bakınız.

¹⁶ Detay için ekler kısmındaki Tablo 3'ye bakınız.

¹⁷ Cizye Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerden aldığı vergiyi belirtmekteydi. Şer'î kaidelere göre şeyhülislâm tarafından verilen fetva ile her yıl cizye miktarının belirlenmesi ve ilanı hükümdarın sorumluluğu altındaydı. Osmanlı terminolojisinde cizye mükellefleri "âlâ", "evsat" ve "ednâ" şeklinde üç gruba ayrılıyordu. Bu terimler zengin, orta halli ve fakir gruplar için kullanılmaktaydı. (Inalcık, 1993: 46)

¹⁸ Mevcut köy isimleri için ekler kısmındaki Tablo 4'e bakınız.

geriye kalan 10 nahiyede yaşayanların Müslim olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Tarihi belli olmayan ancak muhtemelen Kürdistan eyaletinin teşekkülünden sonrasına ait nüfus tahrir defterinde ise Bohtan kazasının mahalle ve köylerinde sakin Müslüman erkek nüfus, gayrimüslim erkek nüfus, Bohtan kazası ve çevresindeki aşiretlere mensup erkek nüfus öğrenilebilmektedir. Ancak defter eksik ve yırtık olduğundan sağlıklı veriler elde etmek zordur.¹⁹ (BOA, MAD. d. 22779)

Bohtan'daki aşiretler askerlik hizmeti ve vergiye bağlanma gibi hususlarda yetkili makamlara sorun çıkarmaktaydı. Buna karşın yetkili makamlar vergi toplanması ve askerliğe elverişli olanların askere alınması hususunda çaba sarf etmekteydi. 1848 yılında Bohtan ve Cizre kazalarında nüfus tahririne başlanması talebi öncelikle vergi alınması endişesi taşırken, 1849 yılında Bohtan kazasında "kur'a-i şer'iyye" (askere alma işi) icra olunmuştur. (BOA, İ. MSM. 51/1320; İ.DH. 202/11611) Kur'a-i şer'iyye icrasına başlangıçta Bohtan kazası ahalisi muhalefet etmiş; ancak sonradan kendilerine güvenlik hissi verilerek uzlaşma sağlanmıştır. (BOA, MVL. 229/30) 1855 yılında da Bohtan, Midyat ve Hacıbhehran kazaları ahalisinden eşkıyalık faaliyetinde bulunup yakalananlardan 214 nefer İstanbul'a gönderilmiştir. Hatta bu kişilerin ihtiyaç üzere Rumeli Ordû-yi Hümâyûnu alaylarına verilmesi uygun görülmüştür. (BOA, İ. DH. 320/20795; A. MKT. MHM. 71/8) Kur'a-i şer'iyye icrasında eşkiyadan kaynaklı maddi zarar oluşabilmekteydi. (BOA, MVL. 332/66)

Kürdistan eyaleti dâhilindeki Cizre sancağı kazalarından Bohtan'dan, 1847 yılında geçici olarak Cizre sancağı kaymakamı bulunan Emin Paşa marifetiyle tahsil edilen vergi tutarı 500.220 kuruştur. Vergi 8337 haneden tahsil edilmiş olup her hanenin ödediği vergi 60 kuruştur. 1848 yılında ise Kaymakam Mustafa Paşa marifetiyle tahsil edilen vergi tutarı 617.100 kuruşa denk gelmiştir. (BOA, MVL. 226/68)

SONUÇ

Osmanlı Devleti geniş sınırlara ve bu sınırlar dâhilinde birbirinden farklı özellikler taşıyan coğrafi bölgelere sahip olmuştur. Coğrafi bölgelerin kendine has yapıları Osmanlı Devleti'nin bölgelere müdahale tarzını etkilemiştir. Bohtan, Osmanlı Devleti'nin müdahale tarzında farklı bir yöntem izlediği coğrafi bölgelerden birini oluşturmuştur. Bohtan Emirliğinin hüküm sürdüğü Bohtan bölgesi I. Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu tarihten itibaren Bohtan Emirliği Osmanlı hâkimiyetinde fethedilen

¹⁹ Defterde geçen Müslim köyleri, gayrimüslim köyleri ile Bohtan ve Cizre kazalarına bağlı aşiretler için ekler kısmındaki Tablo 5a, Tablo 5b ve Tablo 5c'ye bakınız.

bölgelerin özelliklerine göre bir idare tarzının benimsenmesinden dolayı hükümet sancağı olarak işlev görmüştür.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ortalarına doğru Tanzimat sürecindeki merkezileşme hareketleri ile birlikte idari düzende yenilikler gerçekleştirilmiştir. Yeniliklerin Bohtan bölgesine sirayetinin bir sonucu olarak Bohtan isminde bir kaza idari düzende yer edinmiştir. Böylece isim olarak zengin bir kullanım alanına sahip Bohtan, daha ziyade coğrafi bölge tabiri ile özdeşleşse de aynı isimle bir idari hüviyet de kazanmıştır. Bohtan kazasının teşkiliyle Bohtan coğrafi bölgesi idari açıdan bir genişlemeye veya daralmaya maruz kalmamıştır. Tanzimat uygulamalarının bir yansıması olarak Bohtan kazasının teşkili merkezi idarenin bölgedeki denetimine ve kontrolüne yardımcı olmuştur.

Bohtan kazası Kürdistan eyaletinin Cizre ve Siirt sancakları arasında el değiştirmiştir. Bohtan kazasının demografik yapısı ve kazaya bağlı nahiye ile köylere dair verilere daha ziyade bu süreçte ulaşılabilmektedir. Bohtan kazasına bağlı bazı köylerin günümüzdeki mevcudiyetleri Bohtan kazası topraklarının büyük ölçüde Siirt'in Eruh, Pervari ilçeleri, Şırnak'ın Güçlükönak ilçesi ve Kasrik beldesine denk geldiğini göstermektedir. 1867 yılı Devlet Salnamesinden itibaren Bohtan ismine rastlanılmaması, Bohtan'ın bu tarihte lağvedildiğini ve kaza idari statüsünün kısa sürdüğünü göstermektedir.

19. yüzyılda Bohtan kazası ile Bohtan coğrafi bölgesinde aşirete dayalı bir gücü temsil eden Kürt yoğunluklu bir nüfus barınmakta ise de Bohtan; Ermeni, Nasturi, Süryani Ortodoks ve Keldani topluluklara da ev sahipliği yapmıştır. Hatırı sayılır bir gayrimüslim nüfusun barındığı Bohtan kazası ve coğrafyasında aşiretler gayrimüslimler üzerinde tahakküm kurmuştur. Bohtan coğrafyasında aşiretler kendi aralarında da yoğun çekişme içinde olmuşlardır. Birçok şikâyeti beraberinde getiren bu durum bölgedeki nüfusun, yerleşim yerlerinin büyük oranda zarar görmesine yol açmıştır. Karışıklığın sürekliliği Tanzimat uygulamalarının bölgede tam olarak yerleşmesini engellemiştir.

KAYNAKÇA

1. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)
  - Bâb-ı âlî Evrak Odası (BEO.), 211/15818, H. 15.11.1310-31 Mayıs 1893; 253/18968, H. 26.01.1311-9 Ağustos 1893; 1622/121617, H. 02.11.1318-21 Şubat 1901; 1623/121679, H. 05.11.1318-24 Şubat 1901.
  - Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT.), 1791/19, H. 28.04.1308-11 Aralık 1890.
  - Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.) 147/73, R. 30.10.1306-11 Ocak 1891; 255/118, R. 07.12.1316-20 Şubat 1901; 256/4, R. 10.12.1316-23 Şubat 1901.
  - Dâhiliye Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat Evrakı (DH. TMİK. M.), 100/9, H. 06.11.1318-25 Şubat 19019.
  - Hatt-ı Hümayûn (HAT.), 449/22346, H. 29.12.1250-28 Nisan 1835.
  - İrade Dâhiliye (İ. DH.), 202/11611, H. 11.11.1265-28 Eylül 1849; 320/20795, H. 13.09.1271-30 Mayıs 1855.
  - İrade Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.), 446/19851, H. 08.09.1277-20 Mart 1861.
  - İrade Mesail-i Mühimme (İ. MSM.), 48/1227, H. 17.03.1259-17 Nisan 1843; 82/2351, H. 07/07/1259-3 Ağustos 1843; 49/1248, H. 21.03.1263-9 Mart 1847; 51/1320, H. 15.02.1264-22 Ocak 1848; 51/1326, H. 03.03.1264-8 Şubat 1848.
  - Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d.), 22779, H-29-12-1300-31 Ekim 1883.
  - Meclis-i Vâlâ Riyâseti (MVL.), 229/30, H. 01.12.1265-29 Ekim 1849; 226/68, H. 14.05.1266-28 Mart 1850; 671/29, H. 25.09.1280-4 Mart 1864; 332/66, H. 25.10.1268-12 Ağustos 1852; 376/103, H. 04.04.1278 -9 Ekim 1861.
  - Nüfus Defterleri (NFS. d.), 3735, H-29.12.1262-18 Aralık 1846. 7399 (Tarihsiz).
  - Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı (A. MKT.), 103/64, H. 27.12.1263-6 Aralık 1847.
  - Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ (A. MKT. MVL.) 8/59, H. 29.04.1264-4 Nisan 1848; 145/34, H. 24.10.1278-24 Nisan 1862.
  - Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A. MKT. NZD.), 24/43, H. 15.03.1267-18 Ocak 1851.
  - Sadaret Mektubi Kalemî Umum (A. MKT. UM.), 31/23, H. 05.11.1266 -12 Eylül 1850; 240/89, H. 21.10.1272-25 Haziran 1856.
  - Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT. MHM.), 71/8, H. 21.09.1271-7 Haziran 1855.
  - Şûrâ-yı Devlet (ŞD.), 2569/16, H. 05.10.1308-14 Mayıs 1891; 1888/22, H. 27.04.1328-5 Mayıs 1910.
  - Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.), 49/2, 01. 08. 1308-12 Mart 1891.
  - Yıldız Perakende Evrakı-Umumi (Y. PRK. UM.), 19/64, H. 01.04.1308-14 Kasım 1890.
2. Salnameler
  - Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1263/1847-1285/1868
  - Vilayet-i Salname-i Diyarbekir, Def'a 1-20/1286-1323 (1869-1905).
3. Gazeteler
  - Takvim-i Vekayi, H. 05.01.1264-13 Aralık 1847)
4. İnternet Kaynakları

-<https://nisanyanmap.com>

5. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Ahmet Vefik Paşa (1876). *Lehçe-i Osmani*, Cild-i Evvel, Cemiyet-i Tedrîsiyye-i Osmâniyye, İstanbul.
- Ali Bey, *Lehçetü'l Hakâyık*, (Yayına Hazırlayan: Şemsaddin Kutlu), Tercüman Gazetesi, İstanbul.
- Alkan, Adnan (2017). "Siirt İlinin Eski Köy Adları Üzerine Bir İnceleme", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 68, ss. 63-76.
- Alkan, Adnan (2018). "Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nin Ekoturizm Potansiyeline Analitik Bir Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), Erzurum, ss. 475-499.
- Apan, Ahmet (2014). *Türkiye'de Mülki İdare: Tarihsel Gelişimi ve İşlevsel Dönüşümü*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yönetim Bilimleri) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Arslan, Hasan (2019). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923) Diyarbakir Eyaleti/Vilayeti'nin İdari Teşkilatlanması", *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, Cilt 1, (Editörler: Oktay Bozan-Hasan Asan-Hatip Yıldız-Mehmet Salih Erpolat), Manas Yayınları, Ankara, ss. 123-155.
- Atalay, Ömer (1946). *Siirt Tarihi*, C.H.P. Siirt Halkevi Yayınları, İstanbul.
- Baştürk, Elif (2014). *Arkeolojik Veriler Işığında Botan Vadisi'ndeki MÖ II. Binyıl Kültürleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Baz, İ., Şarman, N., Cengiz, G., Ölgen, Ş. (2015). *Şırnak Aşiretleri ve Kültürü*, Ankara.
- Boztepe Mehmet (2013). "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren "Merkeziyetçilik" Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 36, ss. 1-14.
- Bruinessen, Martin Van (2013). *Ağa, Şeyh, Devlet (Çeviren: Banu Yalkut)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Coşkun vd. (2020). *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Cöhce, Salim (2018). "Kürt Aşiretlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Yayılması", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, ss. 61-83.
- Çadır, Musa (2006). "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Hazırlayanlar: İnalçık, Halil-Seyitdanlıoğlu-Mehmet, Phoenix yayınları, Ankara, ss. 133-140.
- Çadırcı, Musa (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Çelik, Abdurrezzak (2019). *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Siirt Sancağının İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Siirt.

- Dalyan, Murat Gökhan (2009). 19. Yüzyıl'da Nasturiler (İdari Sosyal yapı ve Siyasi İlişkileri), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Isparta.
- Dinç, Fasih (2020). Osmanlı-İran Sınırında Toplum ve Siyaset: Caf Aşireti ve Nasturî Cemaati (1839-1914), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Doğan, Cabir (2010). "Bedirhan Bey İsyanı, Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (12), ss. 15-38.
- Fox, Samuel Ethan (2009). The Neo-Aramaic Dialect of Bohtan, Gorgias Press, New Jersey.
- Fox, Samuel Ethan (2002). "A Neo-Aramaic Dialect of Bohtan", Sprich doch mit deinen Knechten aramäisch, wir verstehen es!" 60 Beiträge zur Semitistik, Festschrift für Otto Jastrow zum 60, (Editörler: Werner Arnold-Hartmut Bobzin), Geburtstag, Wiesbaden: Harrassowitz, ss.165-180.
- Gaunt, David (2010). "Christian Settlements And Populatin in Bohtan in Late Ottoman Times", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, (Editör Mehmet Nesim Doru), Şırnak Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss. 845-853.
- Gökalp, Ziya (2007). Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, (Sadeleştiren Yalçın Toker), Toker Yayınları, Ankara.
- Güngördü, Nedret (1988). Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülki İdareleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Hakan, Sinan (2002). Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud, Peri Yayınları, İstanbul.
- Hartmann, Martin (1896). "Bohtan Eine topographisch-historische Studie" 2.
- Izady, Mehrdad R. (2013). Kürtler, Doz Yayınları, İstanbul.
- İçişleri Bakanlığı (1946). Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu, Cilt: I-II, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İbnü'l Esir (1991). El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi, Cilt 9, (Çev. Abdülkerim Özyıldın), Bahar Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil (1993). "Cizye", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul.
- İpşirli, Mehmet (1994). Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, (Editör Ekmeleddin. İhsanoğlu-Feridun Emecen), İR-CICA Yayınları, İstanbul, s. 137-279.
- Kardam, Ahmet (2017). Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyan Yılları, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Kılıç, Orhan (1999). "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı: 10, ss. 119-137.
- Kılıç, Orhan (2014). "Kürdistan Tabirinin Osmanlı Uygulamasındaki Muhtevası Üzerine Bazı Tespitler (16-18. Yüzyıllar)", Tarihte Türkler ve Kürtler

- Sempozyumu, (Editör Orhan Kılıç), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 167-212.
- Kılıç, Orhan (2019). "Kuruluşundan 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne Kadar Bitlis'in Osmanlı İdari Taksimatı İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme", Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis, I. Cilt, (Editörler: Mehmet İnbaşı-Mehmet Demirtaş), Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss. 335-346.
- Kunt, Metin (1978). Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası İl İdaresi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Maunsell, Frederick Richard (1894). "Kurdistan", The Geographical Journal, (3) 2, ss. 81-92.
- Mella Mahmude Bayazidi (1998). Kürtlerin Örf ve Adetleri, (Çeviren: Abdullah Babek Pişderi), Peri Yayınları, İstanbul.
- Military Report on Iraq. Area 9 (Central Kurdistan), 1929.
- Muhammed Emin Zeki Beg (2015). Kürtler ve Kürdistan Tarihi, (Çevirenler: Vahdettin İnce-Mehmet Dağ-Reşat Adak-Şükrü Aslan), Nûbihar Yayınları, İstanbul.
- Özcoşar, İbrahim (2012). Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu, (Editör M. Nesim Doru), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 99-109.
- Özcoşar, İbrahim (2019). "Kürtler, Osmanlı Dönemi", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, EK-2. Cilt, 3. Basım, Ankara.
- Özgen, Nurettin-Karadoğan, Sabri (2009). "Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (19) 2, ss. 61-81.
- Pagano, Giordana. "The Dialect of Bohtan".
- Sağlamtimur, Haluk (2009). "Botan'da 9 Bin Yıl, Atlas Dergisi", Sayı 191, ss. 36-37.
- Sağlamtimur, Haluk (2009). "Siirt-Türbe Höyük Kazısı Işığında Botan Vadisindeki Kültürel Gelişim", I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, (Editörler: Salim Cöhce-Adnan, Çevik), Cilt I, ss. 128-142.
- Sakin, Serdar-Kartın, Cengiz (2014). "İngiliz Seyyahlar Maunsell, Harris ve Sykes'in Gözlemlerinde İran, Irak ve Türkiye", Tarih'in Peşinde Dergisi, Sayı 11, ss. 305-328.
- Schafli, Alexander (1864). Reisen in den Orient, Winterthur.
- Sevgen, Nazmi (1982). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Streck, M. (1979). "Buhtan", İslam Ansiklopedisi, 2. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 773-774.
- Şemseddin Sami (1889). Kamûs-ül Â'lâm, C.2, 1306/ Mihran Matbaası, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1891). Kamûs-ül Â'lâm, C.3, 1308/ Mihran Matbaası, İstanbul.
- Şerafeddin Han (2009). Şerefname, Cilt 3, (Farsça'dan Çev. François Bernard Charmoy; Fransızca'dan Çev. Vedii İlmen), Yaba Yayınları, İstanbul.
- Taylor, J. G. (1865). "Travels in Kurdistan, with Notices of the Sources of the Eastern and Western Tigris and Ancient Ruins in Their Neighbourhood", JRGS 35, ss. 21-58.

- Tuncel, Metin (2009). "Siirt", İslam Ansiklopedisi, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 173-175.
- Ünver, Metin (2015). Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876), 1864 Vilayet Nizamnamesi (Editör Erkan Tural-Selim Çapar), TODAİE, Ankara, ss. 97-125.
- Yıldız, Hatip (2010). "Osmanlı İdaresinde Cizre ve Bedirhan Bey'in Cizre Mütessesimliği", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, (Editör Mehmet Nesim Doru), Şırnak Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss. 99-113.
- Yılmaz, Mahmut (2016). 607 Nolu Diyarbakır Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1255-1257/M. 1839-1841), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Yılmazçelik, İbrahim (1997). "XVIII Yüzyıl İle XIX Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdarî Yapısı ve İdarî Teşkilatlanması", DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 29, ss. 217-237.
- Yusuf Ziyaeddin Paşa (1894/1310). "El-Hediyetü'l-Hamîdiyye fi'l-Lûgati'l Kürdîyye", (Tahkik: Muhammed Mukri), İstanbul.

6. Sözlü Kaynaklar

- Sözlü Kaynak 1: Temer Erdoğan, 1965 Doğumlu, Ortaokul Mezunu, Siirt/Pervari/Tuzcular Köyü Muhtarı, Görüşme Tarihi: 27.01.2021).
- Sözlü Kaynak 2: Kemal Birlik, 1973 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Şırnak/Kızılsu Köyü Muhtarı, Görüşme Tarihi: 27.01.2021).
- Sözlü Kaynak 3: Muzaffer Yılmaz, 1971 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Siirt/Eruh/Salkımbağlar Köyü Muhtarı, Görüşme Tarihi: 27.01.2021).
- Sözlü Kaynak 4: İbrahim Özbey, 1964 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Güçlükönak/Çevrimli Köyü Muhtarı, Görüşme Tarihi: 27.01.2021).
- Sözlü Kaynak 5: Naim Alpaslan, 1975 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Siirt/Pervari/Okçular Köyü Eski Muhtarı, Görüşme Tarihi: 28.01.2021).

EKLER

Tablo 1: Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın El-Hediyetü'l-Hamîdiyye Fi'l Lûgati'l-Kürdiyye İsimli Eserinde Geçen ve Bohtan Kazasına Bağlı Olan Köyler ile Bucaklar²⁰

Köy İsmi	Ek Açıklama
Aval	Bugünkü Tünekpınar Köyü'dür Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn değildir.
Avaris	Siirt ili Pervari ilçesine bağlıdır.
Balak	Siirt ili Eruh ilçesine bağlıdır.
Besire	Siirt ili Eruh ilçesine bağlıdır.
Bareşa/Bereşan	Bugünkü Oymaklıç Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Basan	Bugünkü Güçlükonak ilçesi olup Şırnak iline bağlıdır.
Basret	Bugünkü İnceler Köyü'dür. Şırnak iline bağlı olup meskûn değildir.
Bervari/Pervari	Bugünkü Pervari İlçesi olup Siirt iline bağlıdır.
Berahince	Bugünkü Çayağzı Köyü'dür. Şırnak iline bağlı olup meskûn değildir.
Beşan	Bugünkü Tuzcular Köyü'nün Karabayır mezarıdır. Siirt ili Pervari ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Benat/Binat	Bugünkü Kırkağaç Köyü'dür. Şırnak ili Güçlükonak ilçesine bağlı olup meskûn değildir.
Besuke	Bugünkü Koçaklı Köyü'dür Şırnak ilinin Kumçatı beldesine bağlı olup meskûn değildir.
Bılcune/Bılcuna	Bugünkü Narlıdere Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn değildir.
Bıluris/Bılloris	Bugünkü Sağlarca Köyü'dür. Siirt iline bağlı olup Ilısu Barajı'ndan dolayı boşaltılmıştır.
Bınırve/Bınıvre	Bugünkü Ekmekçiler Köyü olup Siirt iline bağlıdır.
Çat	Bugünkü Çat Köyü'dür. Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Çeme Zeytun	Şırnak ili Kasrik beldesine bağlı olup meskûn değildir.
Çempır/Çemepiri	Bugünkü Eğlence Köyü'dür. Siirt iline bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Derzin	Bugünkü Adakale olup Siirt ilinin Baykan ilçesine bağlıdır.
Deştalela/Deştellelan	Bugünkü Kırkkuyu Köyü'dür. Şırnak iline bağlı olup meskûn değildir.
Dih	Bugünkü Bilgili köyü olup eski Eruh yerleşimidir.
Emte/Emtih	Bugünkü Gönüldalı Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Eri/lri	Bugünkü Kapanlı Köyü'dür. Şırnak ili Kumçatı beldesine bağlı olup meskûn değildir.
Ers/Ers	Bugünkü Gedikaşar Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Fınık/Kereşa	Bugünkü Damlarca Köyü'dür. Şırnak ilinin Güçlükonak ilçesine bağlı olup eski yerleşimi meskûn değildir.
Gundeş	Bugünkü Tosuntarla Köyü'dür. Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Gavat	Bugünkü Meşelidere Köyü olup Siirt iline bağlıdır.
Hedid	Bugünkü Demirören Köyü'dür. Siirt ili Eruh ilçesine bağlı olup meskûn değildir.
Hılele/Hıleli	Bugünkü Gölgelikonak Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Hert/Hertvin	Bugünkü Ekindüzü Köyü'dür. Siirt ili Pervari ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Kerne (Karne)	Bugünkü Günedoğmuş Köyü'dür. Şırnak iline bağlı olup meskûn değildir.
Kelendere/Kalender	Bugünkü Kalender Köyü'dür. Siirt merkeze bağlı olup meskûn vaziyettedir.

²⁰ Yusuf Ziyaeddin Paşa, 1894; Alkan, 2017: 63-76; <https://nisanyanmap.com>; Baz vd. 2015: s. 418; İçişleri Bakanlığı, 1946; Sözlü Kaynak 1; Sözlü Kaynak 2; Sözlü Kaynak 3; Sözlü Kaynak 4; Sözlü Kaynak 5.

Kevih	Bugünkü Kemerli Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Kanika	Bugünkü Dalkorur Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Kelhoc/Kelhuk	Bugünkü Karakaya Köyü olup Siirt ilinin Baykan ilçesine bağlıdır.
Kerafe/Kerefan	Bugünkü Gökçekoru Köyü'dür. Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Kever	Bugünkü Çetinkol Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Kilis	Siirt ili Pervari ilçesine bağlıdır.
Koşke/Koşki	Siirt iline bağlıdır.
Medrese	Bugünkü Medrese Köyü'dür. Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı bir köy olup meskûn değildir.
Nit	Bugünkü Dadaklı Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Rehine	Bugünkü Kavakgölü Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Reşine/Reşene	Bugünkü Dikboğaz Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Rejnav/Recnav	Bugünkü Bayıryüzü Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Sano/Sanu/Sanuh	Bugünkü Gökbudak Köyü'dür. Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Saro/Saruh	Bugünkü Yukarıbalçılar Köyü'dür. Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Sedek/Sedeh	Bugünkü Koçlu Köyü'dür. Siirt iline bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Selpene/Salpana	Bugünkü Akdiken Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Sepndika/Spendika	Bugünkü Budamış Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Serhel	Bugünkü Tuzcular Köyü'dür. Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Serhete	Bugünkü Dağdöşü Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Sevadi	Bugünkü Gümüşyazı Köyü'dür. Şırnak ilinin Güçlükönak ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Susik	Siirt ili Eruh ilçesine bağlıdır.
Şavire/Şavura	Bugünkü Kuşdalı Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Şehveli	Bugünkü Erenkaya Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Şerneh	Bugünkü Şırnak ilidir.
Şidade	Bugünkü Bilgi Köyü mezrası olup Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlıdır. Meskûn vaziyettedir.
Şuz/Şoz	Bugünkü Palamutlu Köyü'dür. Siirt ilinin Pervari ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Taroni/Taruni	Bugünkü Bayırlı köyü olup Siirt ilinin Baykan ilçesine bağlıdır.
Tenze/Tanzih/Tanzi	Bugünkü Kavaközü Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Terhem/Tarham	Bugünkü Bayramlı Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Torık/Torik	Bugünkü Yanılmaz Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Zorave/Zorava	Bugünkü Sevindik Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.
Bikat/Bukat	Bucak (Bugünkü Dönerdöver Köyü'dür. Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı olup meskûn vaziyettedir.

Günümüzdeki Durumu Tespit Edilemeyenler

Nivav	Zıving	Kendşih	Zo-kan	Mehis	Deştık	Baverne-ker	Hınok	Rebe-noke	Bi-kat
Şuvan (Bucak)	Sofisalım	Hesneher							

Tablo 2: Bohtan'ın 1847-1868 Yıllarındaki İdari Yapısı²¹

Yıllar	Eyaleti	Sancağı	Yıllar	Eyaleti	Sancağı
1847	-	-	1858	Kürdistan	Mardin
1848	-	Mardin	1859	-	-
1849	Kürdistan	Mardin	1860	Kürdistan	Mardin
1850	Kürdistan	Cizre	1861	Kürdistan	Mardin
1851	Kürdistan	Cizre	1862	Kürdistan	Mardin
1852	Hakkâri	Cizre	1863	Kürdistan	Mardin
1853	Hakkâri	Cizre	1864	Kürdistan	Mardin
1854	Hakkâri	Cizre	1865	Kürdistan	Mardin
1855	-	Zaho	1866	-	-
1856	Kürdistan	Mardin	1867	-	-
1857	Kürdistan	Mardin	1868	-	-

Tablo 3: Bohtan Kazası 1846 Yılı İcmal Defterindeki Veriler²²

Haneha (Haneler)				
Sakin-i Müslim		Sakin-i Reaya ve Millet-i Muhtelif		
1721		1535		
Toplam 3256				
Sakin-i Müslim				
Nefs-i Kale	Mahalle	Karye (Köy)		
-	3	88		
Sakin-i Müslim ve Reaya				
Nefs-i Kale	Mahalle	Köy		
-	-	1		
Sakin-i Reaya				
Nefs-i Kale	Mahalle	Köy		
1	2	59		
Toplam	Toplam	Toplam		
1	5	148		
Müslim				
Tüvana Mevcudu Yerli Neferan	Sabiyan Mevcudu Yerli Neferan	Müsinn Mevcudu Yerli Neferan		
1638	613	473		
Reaya				
Ala	Evsat	Edna		
Millet-i Ermeni Mevcudu Yerli Neferan	Millet-i Ermeni Mevcudu Yerli Neferan	Millet-i Yezidi Neferan	Millet-i Ermeni Mevcudu Yerli Neferan	Yabancı Neferan
27	1561	1	1137	8
Sıbyan Millet-i Ermeni Mevcudu Yerli Neferan	Amel Mande (İş Göremez) Millet-i Ermeni Mevcudu			
1618	Yerli Neferan	Millet-i Ahar Bilad Refte		
	46	4		

²¹ Tablo, Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyyenin 1263/1847-1285/1868 yıllarını kapsayan basımlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

²² BOA, NFS.d. 3735

Tablo 4: Bohtan Kazasının Nahiyeleri ve Nahielere Bağlı Köyler (1848)²³

Gelhun Nahiyesi	
Köyler	Millet
Bebetruh	Nasturi
Kilis Nahiyesi	
Köyler	Millet
Kandış	Nasturi
Biruz/Beyruz	Nasturi
Dentas	Nasturi
Ertunya	Nasturi
Ertunyazi	Nasturi
Bervari/Pervari nahiyesi	
Köyler	Millet
Huh	Nasturi
Kerafan	Yabancı
Heşt/Hıştan	Nasturi
Üzim/Ozim	Nasturi
Kirmas	Nasturi
	Yezid (i)
Akük	Nasturi
Reşdik	Nasturi
Elkit	Nasturi
Hesenmuk/Hesenmerik	Nasturi
Vilas	Nasturi
Kib	Nasturi
Hevenk	Nasturi
Satur	Nasturi
Bazincan	Nasturi
Sared/Sard	Nasturi
Kerbin/Gerbin	Nasturi
Malik	Nasturi
Ataf/Antaf	Nasturi
Dirgül Nahiyesi	
Köyler	Millet
Birki	Keldani
Nefs-i Şah	Keldani
Heştbirisbi Nahiyesi	
Köyler	Millet
Burmi	Nasturi
Buzis	Nasturi
Haraf	Nasturi
Nefs-i Heştbirisbi	Nasturi
Nuraşen/Noraşin	Nasturi
Orak Nahiyesi	
Köyler	Millet
Koriç	Nasturi
Ercakanis/ Arcakanis	Nasturi
Gökaniş	Nasturi
Höl/Hül	Ermeni
Kuvak	Ermeni
Kiratil/Geratil Nahiyesi	
Köyler	Millet
Kupercanis	Nasturi
Tal	Nasturi
Mercanis	Nasturi

²³ BOA, NFS. d. 7399

Siyanis	Nasturi
Maranis	Nasturi
Azir	Nasturi

Tablo 5a: Bohtan Kazası Aşiretlerinin Meskûn Olduğu Köyler²⁴

Köyler		
Mahalle-i Hacı Ali (Karye-i Dirgöl)	Mahalle-i Dirşubin (Dirgüle Tabi)	Mahalle-i Demzan Geran (Karye-i Dirgöl)
Dirşubin-i Kebir	Dürşubin-i Süfla	Medbin
Daşdelala	Zivişka	Sububyan
Zebuyenk?	Herabisni	Hevres/Hures
Şerfi kayaboyun kasrik var	Aşurme	Perpir
Gune	Kerte	Fındık
Eşkeftan yok güçlükönak	Basuhir	Raiye
Çelik	Kamış	Kerfuş
Balcun	Kovaşir	Gidare
Luta	Eşkeft-i Yusuf	Girhasan
Kavak	Vihare	Koşir
Ludbe	Evel	Nehrekan
Basan	Germik	Taruni
Bezbeşan	Hetman	Yatak/Yanak-ı Kebir
Ziye	Yanak-ı Sagir	Boynuçaman
Avanis	Şuvi	Dilbey
Gir	Süvari	Haran
Hasıra	Birvan	Zebunik
Hane-i Cami-i Atik (Yabancı)	Mahalle-i Şernah (Millet-i Ermeni)	Mahalle-i Bohtan Karye-i Dirgöl

Tablo 5b: Bohtan Kazası Reayasının (Gayrimüslim) Meskûn Olduğu Köyler²⁵

Köyler		
Duhok	Nikuf	Telli
Dehi	Sadak	Ezper
Maransaca	Talı	Rantuk
Atube	Dintaş	Diblas
Kib	Zehi	Birge
Heşen	Koriç	Aramtad
Herçifanis	Reşdik	Naneb
Elkif	Parebuyit	Hasmi
Hanu (İslam ile mahlut)	Malik	Kutçi
Dirimirtaş	Kinsanis	Zehmazin
Deharin	Damuran	Hetm
Bancan	Malik Duhok	

Tablo 5c: Cizre ve Bohtan'a Bağlı Göçebe Aşiretler²⁶

Göçebe Aşiretler	Mevcut Neferan				Toplam
	Hane	Tüvana	Sabi	Müsinn	
Farsa Aşireti	27	22	3	18	43
Baniyan Aşireti	51	59	8	25	92
Keça Aşireti	44	48	16	27	91
Durberi Aşireti	40	72	2	15	89
Sire Aşireti	118	130	57	51	238
Tabak Aşireti	55	56	8	28	92

²⁴ BOA, MAD.d./22779.

²⁵ BOA, MAD.d./22779.

²⁶ BOA, MAD.d./22779.

Musa Raşe Aşireti	26	35	4	14	53
Harikan Aşireti	50	60	7	19	86
Elke Aşireti	105	109	6	15	130
Reşkiye Aşireti	38	40	1	6	47
Hervirna Aşireti	62	76	11	4	91
Yekun (Toplam)					
Tüvana	Sabi	Müsinn	Toplam	Haneha	
591	111	212	914	513 Yerli Müslim	
116	12	10	138	103 (Yezid/Yezidi)	
707	123	222	1052		